

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В ІНТЕГРОВАНИХ ФОРМУВАННЯХ

Анотація

У статті розглядаються теоретичні основи економічних відносин в інтегрованих формуваннях. Розкриті методологічні аспекти економічних відносин при агропромисловій інтеграції.

Ключові слова: агропромислова інтеграція, економічні відносини, агропромисловий комплекс, інтегровані формування.

Аннотация

В статье рассматриваются теоретические основы экономических отношений в интегрированных формированиях. Раскрыты методологические аспекты экономических отношений при агропромышленной интеграции.

Ключевые слова: агропромышленная интеграция, экономические отношения, агропромышленный комплекс, интегрированные формирования.

Summary

The article deals with the theoretical basis of economic relations in the agricultural sector of Ukraine. Methodological aspects of economic relations in the agro-industrial integration.

Keywords: agroindustrial integration, economic relations, agriculture, integrated units.

Постановка проблеми. У процесі еволюційного розвитку сільського господарства виникають і формуються певні інтегровані системи, які включають у себе економічні відносини з різним ступенем зв'язків, що є закономірним явищем ринкового механізму господарювання і характеризується нерівномірністю розвитку різних галузей суспільного виробництва. В результаті взаємодії сільського господарства з переробною промисловістю та завершеністю усіх технологічних процесів агропромислової інтеграції в нашій країні був організаційно сформований агропромисловий комплекс.

Важливість агропромислового комплексу в житті людей обумовлюється об'єктивною реальністю – існуванням потреб людей в продуктах харчування і продуктах першої необхідності. Виходячи з цього єдність поглядів науковців полягає в тому, що кінцевою метою функціонування АПК є забезпечення населення продуктами харчування.

Огляд останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі питання розвитку економічних відносин в інтегрованих формуваннях були предметом дослідження в кінці XIX початку XX століття А.Н. Енгельгарда, А.В. Советова, Н.Д. Кондратьєва, В.А. Чаянова. В сучасних умовах проблеми економічних відносин при агропромисловій інтеграції та соціальні її аспекти знайшли відображення у роботах В.Г. Андрійчука, В.Я. Амбросова, В.Л. Валентинова, П.І. Гайдуцького, М.Й. Маліка, Л.Ю. Мельника, В.І. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, І.Н. Топіхи, М.І. Хорунжого, І.І. Червена, О.М. Шпичака, В.М. Яценка та ін.

Разом з тим, не дивлячись на значну кількість наукових публікацій з досліджуваної проблеми, багато її аспектів залишаються предметом гострих дискусій і потребують подальшої розробки. Необхідні подальші дослідження діяльності сільських товаровиробників, які інтегруються з переробними підприємствами, удосконалення економічних відносин між ними з метою вирішення проблем підвищення їх діяльності, забезпечення продовольчої безпеки країни.

Формулювання завдання дослідження. Дослідити теоретичні аспекти економічних відносин в інтегрованих формуваннях.

Виклад основного матеріалу. Агропромислове виробництво формується і розвивається на основі поєднання багатьох галузей і виробництв в аграрно-промислові цикли. Такі цикли - це типова, стійко існуюча сукупність видів виробничої діяльності, які послідовно розгортаються на певній території при поєднанні даного виду енергії та сировини, - від виробництва сільськогосподарської сировини до одержання з нього всіх видів готової продукції. Їх можна виробляти на місці, виходячи з наближення виробництва до джерел сировини і раціонального використання всіх компонентів сировинних та енергетичних ресурсів.

Часто в теорії та господарській практиці при формуванні системи "виробництво - переробка сільськогосподарської продукції" сільському господарству надається роль пасивної сировинної бази промислового виробництва, а останньому - активної, яка організує початок.

Безумовно, промисловість, зокрема харчова та легка, надає істотну організуючу дію на сільське господарство. У той же час практика переконливо свідчить про те, що і сільське господарство помітно впливає на розвиток промисловості. Досить сказати, що розміщення переробної промисловості може бути раціональним, якщо воно погоджене з територіальною спеціалізацією сільськогосподарського виробництва, при цьому оптимальний розмір підприємств, що переробляють сільськогосподарську сировину, повинен певним чином співвідноситися з типом організації сільськогосподарського виробництва.

У процесі передачі продукції на переробку сільськогосподарські виробники і підприємства переробної промисловості вступають у відносини з розподілу, використання продукції та доходу, які створюються на цих підприємствах. Єдність усіх цих ланок забезпечується механізмом міжгалузевих і міжгосподарських зв'язків. Управління цими зв'язками, регулювання і підтримка їх на належному рівні здійснюється шляхом встановлення між партнерами взаємовигідних економічних відносин [5].

Економічні відносини також обумовлені суспільним поділом праці між різними галузями і сферами. Можна навіть сказати, що вони виникають в процесі виробництва на стадії обміну результатами діяльності галузей і підприємств. Проте слід розрізняти поняття міжгосподарських зв'язків та економічних взаємовідносин підприємств. Міжгосподарські зв'язки - це система міжгалузевого й внутрішньогалузевого обміну продукцією, результатами діяльності та послугами. Виробничі зв'язки в цьому випадку є наслідком суспільного розподілу праці. Економічні взаємовідносини, за оцінкою професора В.І. Фролова, — це сукупність організаційно - економічних заходів, що забезпечують підприємство необхідними умовами ефективної дії економічного механізму через договірні відносини на подальший погоджений розвиток міжгосподарських зв'язків [7].

Взаємовідносини підприємств і організацій по виробництву, заготівлі й переробці сільськогосподарської продукції в умовах агропромислової інтеграції повинні здійснюватися за допомогою сукупних організаційно-економічних заходів, що забезпечують узгодженість інтересів усіх господарств, підприємств і об'єднань, для створення умов пропорційної, ритмічної діяльності підприємств спільного виробництва.

Технологічна залежність підприємств створює основу для розвитку економічних зв'язків між ними, які визначають економічні відносини в рамках інтегрованого формування. У суспільному процесі виробництва економічні зв'язки й економічні відносини визначають один одного. Економічні відносини підприємств є складовою частиною механізму господарювання. У ринковій економіці найважливішими принципами економічних взаємовідносин слід вважати: господарську і фінансову самостійність підприємств, свободу вибору роду діяльності і форм господарювання, окупність витрат, економічну зацікавленість і відповідальність за виконання договірних зобов'язань [4].

Система економічних взаємовідносин включає міжгосподарські зв'язки (організаційні, технологічні), виробничо-договірні відносини та економічний механізм розвитку міжгосподарських зв'язків (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Економічні взаємовідносини при агропромисловій інтеграції

Отже, систему економічних взаємовідносин в умовах агропромислової інтеграції необхідно розглядати як структурну складову частину виробничо-економічних зв'язків в АПК.

На рис. 1.2 представлені різні варіанти організації виробничого процесу «виробництво - переробка - реалізація сільськогосподарської сировини», яким відповідають різні типи економічних взаємовідносин підприємств, що беруть участь у даному процесі. Розглянемо їх з точки зору ефективності для господарюючих суб'єктів цього процесу і, перш за все, сільського товаровиробника.

Рис. 1.2 Моделі виробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції

В період проведення приватизації переробних підприємств, яка здійснювалася в межах реформування аграрного сектору, переважна частина акцій залишилася у їх працівників. Через це та інші порушення законодавства сільськогосподарські підприємства не мали можливості взяти участь у процесах приватизації та отримати акції переробних підприємств, що виключило подальшу можливість повноправної участі в інтеграційних процесах. Тому формальний розподіл акцій під час приватизації між власними працівниками законодавчо закріпив монопольне становище кожного переробного підприємства, користуючись яким вони встановлювали вигідні для себе ціни на ринку. Виникла ситуація, коли ціни на сільськогосподарську сировину не відшкодовували витрат на її виробництво, а виробники сировини втрачали значну частину прибутку, у створенні якого брали участь. В результаті, сільськогосподарські товаровиробники були позбавлені економічної зацікавленості у співпраці з переробними підприємствами і це спонукало їх до інших шляхів забезпечення прибутковості своїх галузей. Як стверджує М.Д. Корінько, “

сільськогосподарські товаровиробники, намагаючись адаптуватись до умов ринку, самотужки почали створювати власну промислову базу переробки продукції” [2].

Згідно розробленої моделі (рис.1.2), ціновий ланцюжок складається з однієї ланки і виробник безпосередньо виходить на споживача (I) або з двох ланок і виробник поставляє готову сільськогосподарську продукцію підприємствам роздрібної торгівлі (II). До переваг I моделі організації виробництва, коли сільськогосподарське підприємство саме переробляє і реалізовує свою продукцію, слід віднести: підживання монополізму переробників і торгівлі, створення конкуренції; наявність реальної можливості зниження роздрібних цін за рахунок відсутності посередників, що підвищує їх конкурентоспроможність і добробут споживачів, крім того, весь прибуток одержують сільгосптоваровиробники.

Але у даній моделі існують і недоліки. По-перше, для придбання власного переробного устаткування, відкриття або оренди торговельних магазинів аграрним підприємствам необхідні чималі капітальні вкладення, а своїх засобів у них, як правило, немає. По-друге, на невеликих підприємствах переробка сільськогосподарської продукції стає дорожчою: відсутність «гнучкої» технології, що не дозволяє забезпечувати попит покупців; більший відсоток втрат сировини; підвищена собівартість продукції; нижчі продуктивність праці і якість продуктів, що виробляються; недостатне (за нормами) миття і стерилізація устаткування, трубопроводів; відсутність як лабораторного контролю сировини, технологічного процесу, готових продуктів, так і очисних споруд, що веде до забруднення водоймищ у зоні дії міні-заводу. У них неможливо забезпечити глибоку переробку сировини.

Необхідно також взяти до уваги і можливі зміни в оподаткуванні. Сільськогосподарські підприємства користуються податковими пільгами, але після організації власної переробки такі пільги можуть бути втрачені, оскільки для їх збереження потрібно, щоб частка сільськогосподарської продукції у загальній виручці від реалізації складала не менше 70%.

III модель організації виробництва і пов'язані з нею відносини по взаєморозрахункам між виробниками сировини і переробниками - давальницькі - набула певного поширення, починаючи з 1994 року. Сенс цієї форми розрахунків полягає у тому, що постачальники сировини оплачують послуги по її переробці, отримуючи кінцеву продукцію у своє розпорядження. Останнім часом набула поширення форма оплати послуг переробних заводів не грошима, а частиною готових продуктів. Реалізацією товару кожен з партнерів займається самостійно. Велика частина продукції, яку отримують сільські товаровиробники, обмінюється по бартеру на матеріально-технічні ресурси. Крім того, частина продукції йде як натуральна оплата праці, решта продукції реалізується через власні магазини. Як показує аналіз, питома вага сільського господарства за даним типом взаємин у ціні кінцевої продукції декілька вища, ніж за традиційною формою розрахунків за здану сировину. Проте не можна визнати нормальним, коли господарствам доводиться займатися збутом своєї продукції, тоді як спеціально створені для цього структури простоюють.

Найбільш поширеною в агропромисловому комплексі моделлю організації виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарських продуктів є IV. Проте саме вона для господарств є найбільш несприятливою. За відсутності системи контролю за цінами, зруйнованій системі збуту і нерозвиненої конкуренції наявність декількох ланок в ціновому ланцюжку дозволяє уникати безліч посередників, подовжуючи терміни проходження грошових коштів, викликаючи неплатежі і підвищення цін на кінцеву продукцію. Якщо в ланцюжку опиняється монополіст, він на своєму етапі перерозподіляє прибуток на свою користь шляхом диктату умов.

Не сприяє поліпшенню економічних взаємин й існуюча договірна система. Основною формою виробничо-економічних зв'язків виробників сільськогосподарської продукції із заготівельниками є договори контрактації, які по своїй формі можуть бути договорами купівлі-продажу постачання, укладатися на певний термін або бути безстроковими. Укладені між партнерами договори містять зобов'язання обох сторін щодо обсягів поставленої сировини, термінів її поставки та відповідність якісним параметрам. Також контракт містить

додаткові пункти щодо відповідальності кожної сторони за невиконання умов контракту. У випадку невиконання обов'язків по договору у встановлений термін винна сторона повинна виплатити іншій штраф, але більшість переробних підприємств диктує товаровиробникам свої умови стосовно придбання сировини, наприклад, ціни, за якими м'ясокомбінати та молокозаводи купують у господарств тварин й молоко, не відшкодовують, як правило, виробничих витрат останніх.

Висновки. Економічні відносини, які склалися між сільськогосподарськими товаровиробниками і переробними підприємствами, потребують негайних змін. Монопольне становище переробних підприємств та посередницьких структур призводить до нехтування інтересами сільськогосподарських товаровиробників через низький рівень закупівельних цін на сировину, які не покривають витрат на її виробництво. Крім того, значні штрафні санкції та заплутаність умов контрактів ставлять сільгоспідприємства в такі умови, що за умови номінальної свободи вибору каналів реалізації власної продукції реально вони ними не користуються.

В умовах ринку, коли попит і конкуренція дуже впливають на прийняття рішень по цінам і, відповідно, організацію того чи іншого виробництва, на наш погляд, доцільно не будувати дрібні цехи з переробки сільськогосподарської продукції, а розвивати переробну промисловість і сировинну базу. Отже, для того щоб удосконалити економічні взаємовідносини між переробними і сільськогосподарськими підприємствами потрібно:

- створити сировинну зону переробним галузям на основі інтеграції та кооперації їх з сільськогосподарськими підприємствами;
- удосконалити методи ціноутворення на аграрну сировину;
- зміцнити виробничо-господарські зв'язки між сільськогосподарськими і переробними підприємствами;
- розробити заходи по комплексному використанню сільськогосподарської сировини;
- створити науково-обґрунтовані моделі і варіанти інтеграції, в яких були б відображені та економічно-обґрунтовані основні моменти функціонування підприємств у цих умовах: ціноутворення, взаєморозрахунки, умови реалізації кінцевої продукції, технічна та виробничо-комерційна взаємодопомога, розробка договорів тощо.

Список використаних джерел

1. Аюшеева А. О. Формирование интегрированных структур агропромышленного комплекса региона: проблемы и перспективы: монография / А. О. Аюшеева. – Новосибирск : Издательство ЦРНС, 2013. – 153 с.
2. Корінько М.Д. Організаційно-економічні аспекти створення об'єднань по виробництву м'ясопродуктів: Автореф. дис...к. е. н.: 08.02.03/Інститут аграрної економіки УААН. – К., 1999. – 21 с.
3. Назаренко В. Основные принципы экономических отношений в аграрной сфере развитых стран с рыночной экономикой // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2005. - № 3. – С. 9-12.
4. Романова О.С. Современные тенденции развития интеграционных процессов в АПК России / О.С. Романова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.— 2007.— №5. – С. 63-65
5. Сахно Л.А. Удосконалення економічних відносин в інтегрованих агропромислових підприємствах / Л.А. Сахно // Економіка АПК. – 2014. - №8. – С. 142-146
6. Стеченко Д. М. Наукові підходи до створення інтегрованих корпоративних структур в економіці України / Д. М. Стеченко // Управління соціально-економічним розвитком: держава, регіон, підприємство. Кол. Монографія / [Антошкіна Л. І., Бондар І. К., Стеченко Д. М., Ушенко Н. В. та ін.]; за ред. Н. В. Ушенко. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – С.242–248.
7. Фролов В.И. Экономический механизм межхозяйственных связей в АПК. М.:Агропромиздат, 1989.— С.144